

Wesselényi-Garay Andor

A snasztól a spontánig

A népi építészet új megjelenési formái 2.

Egy kert története

■ Dolgozatom első felében a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete 2018. május 31. és június 1. között rendezett, *Keresztény egyházművészet III., Vallás–nép–művészet* című konferenciája ürügyén arra kerestem választ, létezik-e ma Magyarországon vallásos népi építészet. A tekintélyérvekkel is alátámasztható nemleges válaszon túl ugyanakkor kecsegtető eredményekkel szolgál, amennyiben külön vizsgáljuk a kortárs vallási építészet és új-népi építészet lehetséges alakzatait. Kunkovác László gyűjtéseit és Janáky István épületlelményeit leszámítva a kortárs népi építészet tárgyköréhez tartozni tűnő házakat az kötötte össze, hogy valamelyest mindegyik szerepelt az utóbbi évtized kortárs építészeti és művészeti diskurzusaiban. A továbbiakban viszont egy kert történetén és annak speciális értelmezésén keresztül kívánok újabb szempontokkal szorgalmazni a kortárs népi építészet mibenlétéhez.

Kortárs nép és építészet

Etyek földrajzi fekvése különleges. Fejér megye legkeletibb zugában elhelyezkedve mégiscsak Budapest vonzáskörzetéhez tartozik: az autópálya közelsége kapcsolja a nyugati sváb szuburbia gyűrűjéhez és teszi kulturális hagyományait tekintve hasonlatossá Nagykovácssihoz, Budakeszihez. A dombos vidék túrázók kedvelt célpontja, de a faluhoz tartozó hatalmas területeken vadászat és szőlőművelés is zajlik. Itt épült fel a Korda Stúdió – Etyekwood –, a gasztrokultúra térnyerésével pedig jegyzett esemény lett előbb az Etyeki Kezes-lábos és a Pincefesztivál, majd évente négy alkalommal az Etyeki Piknik. A helyépítészeti különlegessége a körpince, továbbá a Sósokúti úti és az újhegyi pincesor, a borturizmus kedvelt célpontjai az öreghegyi szőlőterületek. Az itt épült kortárs szőlészetek a hazai építészet jegyzett darabjai is lettek. Miközben a terület tehát minden ízében hasonlónak tűnik a Buda környéki luxusfalvakhoz, alapvető különbség, hogy

Etyeken a lakók komoly hányada dolgozik a szőlészetben és a tehenészetben. A mai napig élnek bizonyos paraszti hagyományok: a „hortikultúra”, az idénymunkák szervezése nemcsak hobbi, hanem megélhetés is. A sváb tradícióknak megfelelően a munkának komoly a tisztelete: a falu rendezett, a generációk óta helyinek számítók kisközösségét a kölcsönös szívességek és gesztusok rendszere kapcsolja össze. Kórus, vadásztársaság és működő horgászegyesület a civil szervezeti háló legfontosabb csomópontjai.

A ház

Ebben a környezetben épült fel Mama és Papa háza. Papa falusi mesteremberként az ácsmunkáktól a fémmegmunkálásig, a vadászattól a szőlőtermesztésig kis túlzással mindenhez ért: a szakiskola elvégzése után vonatrakodóként is dolgozott. Mama hasonlóképp jártas a kert- és szőlőművelésben, munkájának középpontjában a helyi borászat adminisztrációs teendői álltak. Telküket 1978-ban vásárolták meg a tanácstól, egy olyan földdarab részeként, amely az államosítás előtt még a családhoz tartozott. Annak érdekében, hogy ne születhessen újjá a nagybirtok, szabály rögzítette, hogy családtagok ne vásárolhassanak szomszédos telkeket, így csak egy, a szülői háztól beljebb eső parcellához juthattak hozzá. A ház 1980-ban épült, nyeregtetővel, az utcára merőleges gerinccel, a falvakra általában jellemző, oldalhatáron álló beépítéssel. Középfőfal osztja a traktust: az oldalhatár felé eső blokkba került a garázs és a méretes kazán. A kerti traktusnak négy fő rendeltetést adtak: az előszoba egyik oldalán nyílik a konyha-étkező a hozzá csatlakozó kamrával és lépcsővel, a másikon pedig a tisztaszobaként is értelmezhető nappali. Az emeletre a hálószobákat tették, a padlás a falusi hagyományoknak megfelelően üresen maradt. A középfőfal helyét elmérték; a turpisság akkor derült ki, amikor emelték volna helyére az első földemgerendát, és az kis híján a

falközbe zuhant. A falat felvastagították, ezért aztán szűkebb nyílás adódott az emeleti mellékhelységre, amelyet már nem lehetett kitölteni szabványajtóval. Az egyedi ajtó legyártását a szomszéd asztalos bácsi vállalta, karácsonyi határidővel. Az ajtó nem készült el, ezért a család és a cseperedő gyerekek is hozzászoktak ahhoz, hogy legfontosabb beszélgetéseiket az egyébként is intim pillanatokra fenntartott kis helyiségben folytassák le. Tizenhét évvel később, karácsony előtt szólalt meg a csengő. A kapuban az asztalos állt, és széles mosollyal üdvözölte Papát: „Szervusz, édes öcsém, meghoztam az ajtót.” Az emeletes ház lapszerkesztői szempontból nem különösebben szép, magasépítészeti szempontból nem is értelmezhető: kulturált, tiszta, rendezett, afféle törődés és környezetalakítás eredménye, amely ugyanakkor megfelel a település munkakultúrájának, a gondossággal kapcsolatos kollektív fogalmainak.

A kút

1988-ra érett meg a helyzet arra, hogy a konyhakertet ne vezetékes vízzel öntözzék, hanem fúrt kútból. Bizonyos mélység után az etyeki víz nagyon jó, a faluban fakadó forrás – Magyarkút – pedig évszázadok óta palackozható minőségű ásványvízzel látja el a helyieket. Papa először három székelyt bízott meg a kút kiásásával. Egyikük az iszapos vödröt merte, a másik vörös fejjel lógatta a bokájára csavart kötélén társukat a lyukba, aki fejjel

A kút
2014

lefelé ásott. „Ne aggódjon, Papa, ezt mi így szoktuk.” Papa viszont aggódott, mert ő nem így szokta, ezért új brigád jött, akik a hagyományos, gyűrűsüllyesztéses technikával ásták ki a kút. Felépítménye egy zsindeyes kis tető lett csörlővel, mellette egy fedett gyűrű, amely asztalként is működött. Az kis szerű nem különleges: a nap által szürkére szikkasztott szerkezet a rendeltetésén túlmenően nem akar szép lenni, mégis azzá válik.

A gépszín

1990-ben gépszínnel bővítették a házat. Az új blokk a hátsó homlokzathoz csatolt nyúlványként jelentkezett az oldalhatár mentén, követve a logikát, amellyel évszázadokon keresztül toldották a parasztházakat. Igazi falusi portához méltón állt itt egy bicikli, amellyel a kocsmába lehetett kerekezni, egy robogó, amellyel a szőlőbe lehetett kiugrani, egy chopper, amellyel motortúrákra indulhattak, egy szuburbán a vásárlások szervezésére, egy elnyúlhatatlan Lada Niva a vadászatokhoz, vadráccsal a hátsó lökhárító felett, egy transzporter az idénymunkások szállításához és egy szedán az ünnepi alkalmakra. Ráadásnak pedig egy muzeális értékű Massey Ferguson traktor, amelyet Papa a szabadidejében újígatott fel oly hozzáértéssel, hogy duplájáért is vitték volna, mint amennyibe neki addig került. A géppark körüli tér ácszerkezetfedése hullámpala volt, de ormótlan csomópontjai kiválóan működtek. Nem ázott be, nem dőlt össze, a havat, a vizet elvezette anélkül, hogy bármelyik szerkezete is nedvesedett volna.

Télikert

A gépműhely nem volt olyan széles, mint a kéttraktusos ház, ezért a csatlakozásnál kialakult sarok-könyök szinte kínálta az újabb bővítés lehetőségét. 1994-ben kis fedett terasz került ide, élvezni a kert csendesebb pillanatait. A teret azonban hamar beburkolták: kellett a hely, hogy átteleljenek Mama virágai, de hamar ide kerültek a permetszerek, a kisebb kerti szerszámok is. A bővítvány a gépszínhez hasonlóképp hullámpala fedést kapott, az ereszcsonatának pedig egyre bonyolultabb bádogos műként vezették el a vizet a tetőkről, messze a falaktól.

Ólak

Már a következő évben, 1991-ben felmerült, hogy érdemes lenne állatokat tartani, így a gépszínt pajtával bővítették. Benne a disznóólakat kifalazták, a bikaborjak a hátsó, osztatlan térbe kerültek, a kert felé eső homlokzat pedig nyitott vasszerkezetet kapott. A fedés

az eddigi bővítésekhez hasonlatosan hullámpala lett. Az immár háromszakaszos házvonat végébe különálló disznófüstölőt építettek, amely – Kunkovács László gyűjtésére utalva – östípusként tökéletesen megfelelt az akár évszázaddal korábban épült elődeinek.

Étkező

2005-ben úgy döntöttem, megszabadulok a saját kandallómtól. Üvegbetétei rendre kiobbantak a hőtől, és ha a fatüzeléssel járó koszt nem említeném, semmiképp sem tudnám elhallgatni a köhögést, amelyet attól kaptam, hogy a tűz hevítette melegből a hidegre kellett járnom a fáért. A fémbeállítás nem bírta a hőmozgást, szélesedő repedésekkel vált el a köré épített szerkezettől: egy szó, mint száz, elegem lett.

Papa azonnal lecsapott a lehetőségre. A betétet egy füstöllőhöz hasonló kéményszerkezetbe falazta, létrehozva ezzel valamit, félúton egy kemence és egy fakályha között. Mellé gázüzemű sütőgépet épített – a szokásos grillrácsot már akkor eketárcsával helyettesítette, amely nemcsak arra volt jó, hogy összegyűjtse a felesleges zsírt, de platinaként a húst is egyenletesen pirította. A komplexum köré szabadtéri, fedett étkező került, amelyet hamar benőtt a szőlő és a fák lombja. A gépszínnel szemben épített szaletliben a kandallótest egyfajta emlékhordozó lett. Díszítésként tányérok, aprócska tárgyak jelentek meg párkányán

és kéményfalán, kétirányú mnemotechnikai funkciót betöltve. Nemcsak Mamát és Papát emlékeztették a személyre, akitől az ajándékot kapták, hanem a visszalátogató ajándékozót is biztosították arról, hogy a tárgy becsben tartásával még mindig üdvözlik az egykori gesztust. A relikviák efféle burjánzása különösképp jellemző a portán, céljuk azonban csak részben esztétikai: éppily meghatározón emlékezteti.

A faszerkezetű étkező egyfajta hortus conclusus a lassan megtelő telken. Dísztuja sor választja el a veteményestől, napvitorlák védik a fénytől és a széltől. Íves vonalvezetésű, kerámiával burkolt út köti a járdához, egyfajta díszsétánnyá téve az ide vezető pár métert. Az illatokkal, fényekkel és a szőlőfürtök látványával keltett élményt egy csobogó hangja egészíti ki. Az étkező bejárata mellett aprócska kültéri szökőkút, benne aranyhalakkal. „Egyszer kinn hagytam őket télire – emlékszik Papa –, nagyon nem szerették... Azóta novemberben beköltöztetem őket a garázsba.”

Kútház

2009-re a régi kút eliszaposodott, új kutat fúrtak, amelybe már szivattyút is építettek. A kútház kutyaól méretű: csak ürügy arra, hogy rögzítse és keretezze a terrakotta domborművet, amelyből vízköpöként áll ki az új kútcsap. A házdozoz héjazata alig fél tucat hódfarkú cserépből alakított lovagfedés, amely eredeti

A füstölő,
az étkező
2017

szándékától függetlenül hordoz az építészeti forma és lépték viszonyára vonatkoztatva rendkívül fontos tanulságot. Ez pedig az, hogy azok az építészeti alakzatok, amelyekhez – épp ősfarmájuk miatt – egyben bizonyos méretet és léptéket is társítunk, nem növelhetők vagy csökkenthetők tetszés szerint. A zsugorítást bizonyos „léptéken” túl már nem követ(het)ik azok a technikai részletek, amelyek a gyártásukból adódóan állandó méretűek. Az ereszcsonna-tartó kampók, a hegesztett bádoglemezek varratai, a hajlított toldások, vagyis a korcolások a szerszámok és a háttér-technológia okán sem tudnak kicsik lenni, ami igaz a cserepekre is. Noha Papa a cserepek méretéből indult ki, abból, hogy a lehető legkevesebb hulladékkal oldja meg a fedést, bizonyos zsugorítást elérve ezek a sokdrangú részletek kezdenek dominálni, és kezdik oly mértékben monopolizálni a formát, hogy evvel szét is verik a kompozíciót. Megjegyzendő: ez a jobbik eset. Ha ugyanis valamilyen csoda folytán a kiegészítő szerkezeteket is sikerül az új mérethez zsugorítani, akkor válik menthetetlenül liliputivá az együttes. Olykor a „régiek” is elkövették ezt a hibát: a méret és lépték hasonló konfliktusa okán válik ugyanis makettszerűvé Jože Plečnik monumentálisnak szánt temetőbejárata Ljubljánban.

Medence

A házvonat és az étkező közé telepített kútházat követte 2010-ben a medence. A részben saját erőből, részben pedig napszámban ásott és épített szerkezet anyagilag is megerőltető volt, a fáradságokat meg a fogak között szűrt szitkokat csak az első csobbanás feledtette. A gépészetet akár a földbe is rejthették volna, ehhez viszont Papának

Az üvegház
2017

nem volt kedve, így illesztett az egyre üresebb ólakhoz egy félnyeregteretős bővítményt: ebbe installálták a szivattyút, és ide tették a tisztító vegyszereket is. A gépészeti mellékhelység – írnam: budi, mert tényleg leginkább ahhoz hasonlatos – a fürdőzés kellékeinek tárolásán túl a sütőhöz hasonló emlékműmentika. A fürdőköpenyeken, úszógumikon, törülközőkön túl falain szélcső-harang, napóra, falióra, lakatos golya jelent meg, finoman rovátkolva az eltelt időt.

Részben azért, hogy megnyújtsák a szezon, részben pedig, hogy könnyebben tisztán lehessen tartani a medencét, a következő évben íves polikarbonát fedéssel egészítették ki a „strandot”, amelyhez már eredetileg is széles fateraszokat építettek. Az étkező mellett újabb hortus conclusus jött létre: kis kerítéssel rekesztették el a veteményesbe nyúló „uszodát”, hogy a kutya ne hordhassa a piszkot a napozóágyak közé. A pihenőteraszt beton béléstest sor választotta el a veteményestől, az elemekbe Mama virágot ültetett. Papa véletlenszerű sorrendben festette a blokkokat kékre, zöldre, sárgára és vörösre. 2017-ben a Krakói Építészeti Biennálén épp e kert történetével készültem egy konferenciára, amikor az előttem szóló ismertetett egy kutatást, amely a krakkóiak szín- és felületpreferenciáit vizsgálta – különös tekintettel a köztéri reklámok elhelyezésére. Kiderült, hogy a lista legalján a romos, omló vakolatú homlokzatfelületek állnak, aminél csak jobb lehet, ha eltakarják a reklámmal. A színes, rendezett homlokzatokon már nem szeretik a reklámokat, ideálisnak viszont a homogén, monokróm, visszafogottan színezett felületeket tartják a megkérdezett krakkóiak. Amikor az én hozzászólásomra került sor, nem állhattam meg, hogy vissza ne utaljak erre a kutatásra, és a medencekörnyéket bemutató képekhez érve megjegyeztem: hát, Papa nem a homogén, monokróm felületek kedvelője.

Fatároló

2011 több szempontból is fordulópontnak bizonyult. Tudássá érett a sejtés, hogy nem éri meg állatot tartani. Fokozatosan ürültek ki az ólak, ahogy egyre drágább lett a takarmány, mígnem egyértelmű lett: disznót nevelni – legalább is eladásra – csak akkor éri meg, ha elegendő föld van ahhoz, hogy megtermeljék az állateleséget is. Az energiaárak elszabadulásával a fűtés is egyre drágább lett, úgy döntöttek hát, fatüzelésű kazánnal egészítik ki a rendszert, az ólakat pedig bővítik és fatárolóvá alakítják. Az első rakat fát a szőlészetek régi karóiból szerezték. A már meglévő szerszámok mellé Papa repesztőt és szalagfűrészét is gyártott, hogy kezelni tudja a tonnányi

tüzelnivalót, amelyről évekre előre gondoskodott. Mindez komplett faipari műhellyé tette a már egyébként is csurig lévő gépszínt, érett így az újabb bővítés, hogy helye legyen az asztalosszámoknak: erre 2013-ban került sor.

Történt, hogy Etyekwoodon forgatták a *The Borgias* című sorozatot, Jeremy Irons főszereplésével. Kompletten reneszánsz kisvárosrészleteket építettek, amelynek festőibb darabjait megtartották turisztikai látványosságnak – hasonlóképp a Guillermo del Toro rendezte *Hellboy II.* című film New York-i sarokházrészletéhez –, de a díszletek java részét kidobták. A takarékoskodó idősebb falusiak szemében ez elképzelhetetlen pazarlás volt, így Papa kapott az alkalmon, amikor bontásra ajánlották a háttérket. „Elhoztam volna én a trójai falovat is a benne lévő vas miatt, de darut kellett volna bérelnem, hogy azt a dögöt a telekre emeljem, az meg már nem érte volna meg.” A *Borgias*-díszletek stafijaiából építette otthon a telekvégig húzódó asztalosműhelyt, amely furcsa, tört ereszvonalal csatlakozott a fatárolóhoz. Értetlenkedésekre így válaszolt: „Ez egy jó anyag, ebből nem vágsz le húsz centit csak azért, mert hosszabb... mit kezdesz a hulladékkal? Elfütöd? Nem jó ez arra. Inkább beépítettem egybe.” A takarékoskodás éppúgy vonatkozott az anyagra, mint az energiára, éppúgy nyilvánult meg tisztelet ebben a gesztusban az asztalosság, mint az egykori díszletépítők iránt. Az ólak, a fatároló és az asztalosműhely építéstörténetéről ma már egyedül a megtört eresz árulkodik. Tagolja még valamelyest az újrahasznosított eternit ereszcatorna: hófogóként védi az új bádagozást a tavasszal megolvadó-megcsúszó hó súlyától. Az építési szakaszokat ma már csak belül lehet felfedezni. A gépszín enteriőrje eltér az ólakétól, a fatárolót a talált tárgyként körbeépített füstölő különbözteti meg, az új asztalosműhely pedig – az egykori végfalak képezte természetes tagoláson túl – a hosszabb szelemenek miatt vet redőt az ereszvonalba. Kívülről egységes, fonott farácsot kapott az épületvonal, amely azon túl, hogy át is szellőzteti a kamrákat, műhelyeket, egységes háttérrel nyújt a medencézéshez.

Garázs és üvegház

2014-ben minden várakozást felülmúlón teljesített a szőlő. A lassan hajlottabb korba érő házaspár az utolsó szüretre készült, vevőjük is akadt már a földdarabra. Volt persze elképzelésük, mekkora termés lenne jó, becsültek is valamennyit, de a nap végére másfél-szer annyi szőlőt takarítottak be, mint amire legoptimistább elképzeléseikben gondoltak. Amikor összeadták a számokat,

Papa szemét elfutotta a könyv, és így szólt feleségéhez: „Mama, meglesz a Mercedes!”

Régi álom vált valóra, amikor következő tavasszal Papa végre a garázsba állt a pár évesen is gyönyörű szedánnal. Ami viszont kilógott a gépszínből. A Papa az autó szélességében bővítette vagy méternyit a garázst, a lapos tetős keresztnyúlványt az új garázskapuval zárta le tovább szöve az ereszcatornák hálóját, amelyek vizét már a földbe vezették, hogy így is táplálják a pár évvel korábban fűrt új kutat. A szuburbán terepjáró az előkertbe költözött, az eredeti, a ház tömegébe épített „garázs” ugyanis már rég fagyasztóládák töltötték meg. „Nem azért vettem én, hogy pompázzak vele, a svábok meg én se nézném jó szemmel, évente ha kétszer ülök bele. De arra gondoltam, legyen már kényelmem, ha ennyit dolgoztam.”

2016-ban üvegházzal bővült a veteményes, amely üvegház – közel negyven év építéssel halmozott esztétikai tapasztalatát sűrítve – remek arányú, jó ritmusú, „japánosan minimalista” darab lett. Faszerkezete, a laptoldások, a magától értetődő váltások arról az önkéntelenségről árulkodnak, amelyről Janáky István oly megkapó poézissal ír könyvében.

Madarak

Ezzel az utolsó darabbal voltaképp elfogyott az építéssel elfoglalható szabad terület, ami nem jelentette azt, hogy apró terrakottaszobrok, műkö szökőkutak, betonnippek és egy kiskockakő-rondó ne találnák meg helyüket a díszkertben. De pláne nem jelentette annak akadályát, hogy elinduljon egy új program. Sok falusi házban etették a cinkéket, Mama is így tett, ráadásul két papagája is volt. Egyre komplexebb, szélkakassal kombinált

A madárketrec
2017

madáretetők jelentek meg, és amikor a kedvenc papagáj elpusztult, Papa épített egy nagyobb ketrecet egy új pár számára. Majd még egyet a galamboknak, még egyet a szomszéd megunt madarainak. A telek utca felé eső része fokozatosan vált kisebb ornitológiai központtá, ahol galambok, sándorpapagájok, fürjek csacska csivitelése, burrogása váltotta a fűrészek hangját. Kérdésekre, hogy miért, így válaszolt: „Mindig állatok között éltünk. És akármelyik is pusztult el, én mindegyiket megsirattam. Egy madarat talán nem fogok. Meg olyan jó erre a csicserségre ébredni.”

Asszemblázs

Talán sejthető: tanulmányom erős állítása, hogy létezik ma új-népi építészet. Erre pusztán egyetlen kiragadott példa az, ami Etyeken történt. Ám ez ikonográfiájában és termelésében sem feleltethető meg annak a képnek és eljárásnak, amelyek alapján felismerni véljük e műfajt. Az új-népi építészeti cselekvések lehetséges értelmezéséhez szeretnék bevezetni egy jól ismert, ebben a kontextusban még nem használt fogalmat, az asszemblázst. Ez a modern művészetben jól ismert eljárás eltérő anyagokból és formákból hozza létre kompozícióit, magyarázata felesleges. Miközben az asszemblázs gyakorlatához nagyon is konkrét Picasso- vagy Rauschenberg-darabokat köthetünk, hajlamosak vagyunk szemet hunyni afelett, hogy a gyakorlat végeredményeként nem feltétlenül és nem kizárólag múzeumi tárgyak keletkezhetnek. Hasonló eljárással építették újjá a vörösiszap-katasztrófa után Kolontárt 2010 és 2011 között. A falu rekonstrukcióját Turi Attila építész szervezte, és ki nem mondva ugyan, de az asszemblázs módszerével élt annak érdekében, hogy a hatalmas épületállomány tervezés-módszertanilag is kezelhető legyen. Ennek során létrehozták a tetőformák, bejáratok, homlokzatok és tornácok afféle elemkészletét, amelynek permutációi biztosították az együttes változatosságát. Az egységes változatosság vagy változatos egységesség úgy idézte a magyarországi faluképet, hogy annak értelmezhetősége a XXI. század hazai organikus építészet mezején maradt, miközben kiküszöbölték a magánérs építkezésekre oly jellemző individualizálást is.

Megjegyzendő, hogy a történeti építészettől sem idegen ez az eljárás, bár anakronizmus lenne asszemblázsnak nevezni akár a vendégszerkezetek megjelenését (Aachen, palotakápolna), akár a meg nem értett megoldások formai utánzását (Nagy Theoderik síremléke) akár azt, ahogy a francia forradalommal kezdve már létező építészeti elemekből, mi több, komplex épülettípusokból állítják össze a nagyobb kompozíciókat. Az asszemblázs

fogalmán keresztül lesz nyilvánvaló, miképp válik egy tipikusan klasszicista épület sztoák, bazilikák, kupolák, agórák és portikusok csoportosításává egy római templom alépitményén. Ugyanis pontosan ekképp válik Alberti mantovai San Andreája egy diadalív és egy görög templom asszemblázsává, mint ahogy eltérő léptékben, de ennek tekinthetők a romkocsmák rendkívül szerethető enteriőrjei, esetleg azok a kortárs ipari rehabilitációk, amelyekben a gépészeti csöveket is a helyükön hagyva kerülnek új dobozok a termekbe.

A fiatalok milliói által használt közösségi fotográfia meghatározó jellegzetességeire gondolva belátható, hogy – gondolatmenetemet éles fordulattal a jelenkori digitális valóságra és identitásokra terjesztve – az asszemblázs köznépi művészettermelési eljárássá is vált. Ez éppúgy igaz a könnyűzenék mesh-upjára, mint a digitális képtermelésre és a hangmintákból szervezett cut-and-drop technikákra.

Instagram

Lev Manovich médiaesztétikával foglalkozó képzőművész *Instagram and Contemporary Image*¹ című, 2016-os könyvében több mint kétmillió, Instagramra feltöltött kép alapján jutott arra a megállapításra, hogy a telefon, a rátöltött képmanipulációs programmal nem pusztán eszköz, hanem új poétikus forma. Fiatalok milliói töltenek ma hosszú órákat egy-egy kép alakításával, retusálásával, fényelésével, hogy létrehozzák és végül megosszák a Manovich által a dizájn-fotók² kategóriájába sorolt imaginációikat. Úgy születnek ennek eredményeként gyakran rendkívül egyedi hatású, önálló világú kompozíciók, hogy ehhez előprogramozott filtereket, effekteteket, eszközöket és algoritmusokat használnak készítőik. Magyarán: már rendelkezésre álló fotómanipulációs eljárások garmadájából választanak a fiatal művészek, amelyek közül adott esetben akár egyet csak véletlenül sikerült alig száz éve elérni, ma pedig csak kinnal-keservvel lehetne – ha egyáltalán – reprodukálni. Esztétikai értéket kapott a hiba, a fotópapír fakulása, az egyes objektívekkel együtt járó, voltaképp kellemetlen fénytörés éppúgy, mint a nagyítással járó szemcsésedés, zajosság. A technológiai asszemblázs lett a digitális kultúra egyik legfőbb poétikai eszköze és módszere, amely éppúgy hasonlatos Turi Attila eljárásához, mint Picasso és Rauschenberg stratégiájához, és ahogy tökéletes átfedést mutat azzal, ami Etyeken és még sok dolgos portán történik.

Az új-népi építészet érvényessége nem a házra, hanem a telekre vonatkozik, módszere nem a faragás, hanem a választás: eredménye pedig kert méretű asszemblázs. Ma a motívum hordozója nem az ornamentika, a kézzel

elsajátítható, majd befaragott díszítmény, hanem az építőipari áruházakban – Bauhaus, Praktiker, OBI – kapható tárgyhalmaz. Ma nem a csinálás, hanem a választás, nem a ház, hanem az egész telek válik médiummá. Az ipar megtermeli a formát, amely telek méretű asszemblázsok útján definiálódik újnépi építészetté. A választás mögött húzódo esztétikai konstrukciók – hasonlóképp a „rég” népművészetéhez – mintakövetéssel, ritkábban pedig orális hagyományokon keresztül születnek: „Hol vetted, Jóskám, ezt a kőoroszlánt?” „Beton...” „Nembaj, nekem is kell.” Legyen a végeredménye bármily távol is a száz évvel ezelőtti népművészet kapcsán született szépségfogalmunktól, de változatlanul létezik a mai gazdálkodásból, agráriumból élőknek egy szépségrendszere.

Természetesen nem kívánom ezzel a gondolatmenettel institucionalizálni mindazt, ami az országban százával történik – ez ugyanis megtörtént a Bory- és elindult a Taródi-vár kapcsán, de fájdalmasan várat magára Fogarasi Árpád kocsordi bunkere esetében –, határozottan érvelni kívánok ugyanakkor amellett, hogy fogadjuk el az efféle eredményeket az asszemblázson keresztül megvalósuló újnépi építészetként. Ellenkező esetben ugyanis veszendőbe megy, pontosabban: tanulság nélkül marad az a környezetalakítási energia, amely sejtésem szerint szerencsére százával teremti az etyekihez hasonló együtteseket Magyarországon.

Összefoglalás

Jelen tanulmányban amellett hoztam fel indokokat, hogy az építészet specializálódásával, a szakember megjelenésével a XX. század végére eltávolodott egymástól a ház lakója, tervezője és építője, ám több, igaz, nem túl számos magánkutatás alapján úgy sejlik, hogy eltérő intenzitással ugyan, de a mai napig él valamiféle építészeti hagyomány, amelyet népinek nevezhetünk. Ez az építészet a legcsekélyebb mértékben sem idézi azt a motívumegyüttest, amelyről a dolgot eddig hagyományosan felismertük. Mégis, mai napig létezik népi építészet, ám ennek ikonográfiája drámaian eltér a kanonizálttól, létrejötté pedig a ház léptékét meghaladó térbeli asszemblázs, nem pedig feltétlen építés eredménye. A snassz és az újnépművészet képzetes határai között megjelenő tárgyalakulatok hajtóereje és vitathatatlan vizuális nyomatéka éppúgy származik egy kiaknázatlan belső esztétikai igényből, mint a jó gazda szemléletből.

Tételelem igazolására a tanulmányom első szakaszában szétbontottam a vallás- nép- művészet fogalomhármását, és bemutattam előbb a vallás és építészet lehető legtágabban értelmezett kapcsolatát, majd a következő szakasz a nép és építészet fogalomkettősét dekonstruálta. Az esszé második részében egy esettanulmányon keresztül mutattam példát a kortárs új-népi építészet jelenségére. A dolgozat zárófejezetében az új-népi építészetet a telek méretű asszemblázs eredményeként értelmeztem.

JEGYZETEK

- 1 MANOVICH, Lev: *Instagram and Contemporary Image*, 2017 <http://manovich.net/index.php/projects/instagram-and-contemporary-image>
- 2 DRAGON Zoltán – SEBESTYÉN Csilla: *#BREW: influencer-kísérlet az Instagram újhullámos kávéközösségében = Digitális Bölcsészet / Digital Humanities Journal*, 2018, 1. sz., 203–217. A szerzők ismertetik Lev Manovich kutatásait. „Manovich kutatócsoportja a rendelkezésre álló minta alapján három fő kategóriát különített el: a hétköznapi, a professzionális és a dizájn fotókét. Ezekben belül természetesen viszonylag nagy szórás lehetséges a felhasználók társadalmi, kulturális, illetve esztétikai értékei alapján, melynek léteznek helyi és demográfiai aspektusai is. Ennek ellenére megállapítható, hogy a hétköznapi – számmunkra legkevésbé releváns – képi stílus Richard Chalfen megfogalmazásában »otthoni módban« működik, vagyis tematikája a család, és elsősorban az ünnepeket, születésnapokat, utazásokat dokumentálja. Az Instagramon a fentebb említett kategóriák megoszlása a következő: hétköznapi 80%, professzionális 11%, míg a dizájn fotónak minősülő posztok aránya 9%.” 206.